

Žáci se speciální vzdělávací potřebou: profesní orientace – dílčí výsledky výzkumu.

Pupils with special educational needs: vocation guidance - preliminary research results

Friedmann Zdeněk, Česká republika

Anotace

Profesní poradenství a výchova k volbě povolání je na základních školách záležitostí všech učitelů. V textu je diskutována problematika současného trendu zařazování žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (zejména žáků lehce mentálně handicapovaných a sociálně znevýhodněných) do všeobecného proudu vzdělávání v souvislosti s jejich další profesní volbou a uplatněním na trhu práce.

Abstract

At the schools, the career guidance and career education are the issues concerned all teachers. In the paper we discuss the current trend of integration of pupils with special educational needs (especially pupils with mild mental disability and socially disadvantaged pupils) into the mainstream education in the context of their further professional choice and job prospects in labour market.

Klíčová slova

Profesní orientace, žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, integrace, základní školy.

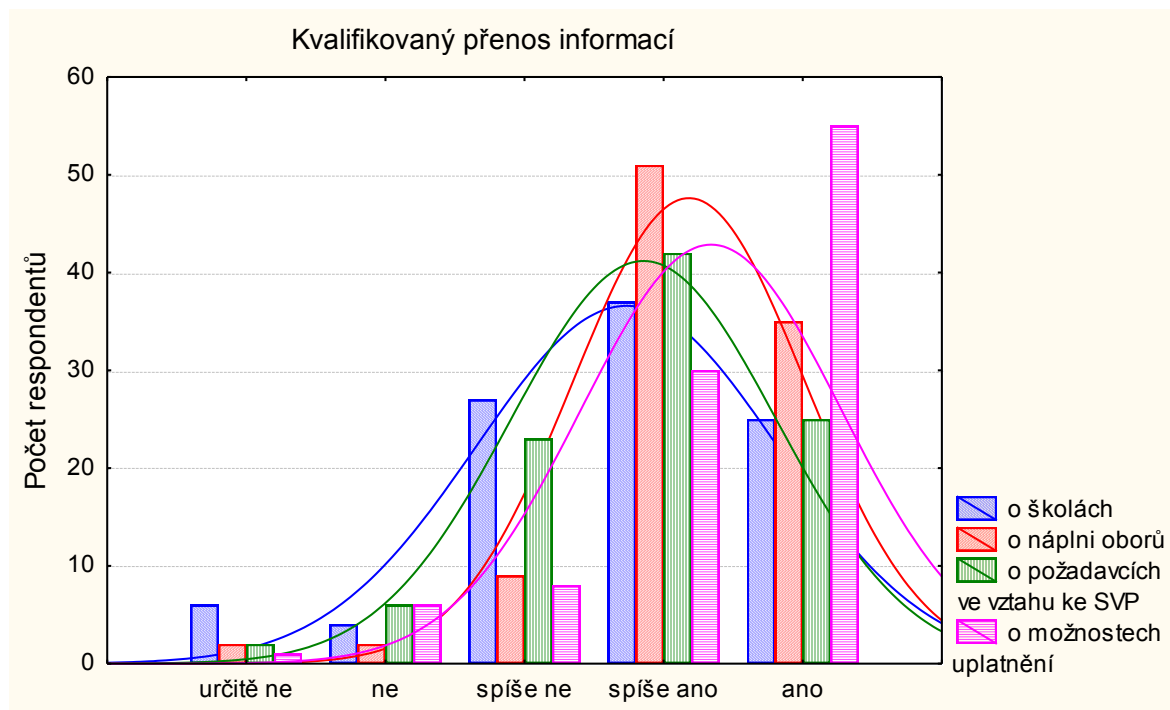
Key words

Professional aspirations, pupils with special educational needs, integration, basic schools.

Úvod

V rámci řešení výzkumného záměru č. 0021622443 s názvem „*Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*“ provádíme již od roku 2007 poměrně rozsáhlá výzkumná šetření. Kvantitativní i kvalitativní výzkumy byly uskutečňovány na základních školách, středních školách, středních odborných učilištích i mezi pracovníky mimoškolských zařízení. Výsledky těchto šetření jsme postupně prezentovali na konferencích v České republice i v zahraničí. V roce 2011 jsme vydali odbornou knihu [1] ve které jsou soustředěny výsledky práce širšího kolektivu pracovníků. Vzhledem k charakteru práce *Katedry technické a informační výchovy* se při našich výzkumech mimo jiné zaměřujeme na zjišťování možností podpory orientace širokého spektra dětí a mládeže na obory technického charakteru a řemesla. Řešíme specifické téma *Profesní orientace žáků pro obory technického charakteru a řemesla*. Vycházíme z předpokladu, že technické obory a praktická řemesla poskytují dostatek prostoru pro perspektivní uplatnění současných žáků základních škol, včetně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Jedním z důležitých úkolů pro učitele vyučovacích předmětů technického charakteru je kvalifikovaný přenos informací profesně orientačního charakteru. Jako příklad práce učitelů lze uvést jeden z výsledků dotazníkového šetření z roku 2008, kterého se zúčastnilo 101 učitelů základních škol [4]. Podle následujícího diagramu informuje

žáky pravidelně o náplni a perspektivách vybraných profesí 87% dotazovaných učitelů, o možnostech dalšího uplatnění 85% a o požadavcích středních škol a odborných učilišť pro případné přijetí děti se speciálními vzdělávacími potřebami 68% učitelů.

Oslovení učitelé se orientují v obsahu velké řady profesí, které vyžadují především kvalitní motorické dovednosti a mají možnost představit žákům konkrétní podobu řemesla či jiné technické práce. Lze předpokládat, že také o náplni a perspektivách vybraných profesí informují velmi kvalifikovaně.

Kvalitativní výzkumné šetření

Velmi zajímavé výsledky přineslo šetření mezi výchovnými poradci, které jsme provedli v roce 2011 [3]. *Výchovný poradce* je vyškoleným odborníkem, který se na základních i středních školách zpravidla zaměřuje mimo jiné i na poradenství pro volbu dalšího vzdělávání či povolání, spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, poradenskými centry pro volbu povolání (IPS), speciálně pedagogickými centry a středisky výchovné péče.

Popis

Připravili jsme strukturované rozhovory pro výchovné poradce na základních školách a základních školách praktických. Úkol provést a analyzovat tyto rozhovory dostali studenti magisterského studia učitelství technické a informační výchovy v rámci své pedagogické praxe. Rozhovory byly většinou nahrávány, následně přepisovány a prováděn jejich rozbor. Cílem nebylo pouhé získání potřebných informací a názorů odborných pracovníků z pedagogické praxe, ale sledovali jsme i rozvoj schopností studentů pořizovat a analyzovat strukturovaný rozhovor. Podařilo se nám v období únor-duben 2011 oslovit celkem 33 výchovných poradců v rámci jihomoravského regionu. Celé šetření mělo následně i jiný pozitivní dopad. Studenti projeví zvýšený zájem o problematiku profesní orientace

Analýza a interpretace některých výsledků

Podle našeho očekávání jsme zjistili, že někteří **výchovní poradci** jsou zároveň **učitelé** v povinném předmětu, který se přípravou na volbu povolání zabývá. Jsou s touto změnou spokojeni, neboť mají větší časový prostor a tím mohou poskytovat podrobnější informace z celé široké oblasti profesní orientace. Mohou se také zabývat perspektivami vybraných profesí, možnostmi dalšího zvyšování kvalifikace, horizontální prostupností oborů, celoživotním vzděláváním atd. Učí žáky potřebné informace vyhledávat, vyhodnocovat i prezentovat. Snaží se o osvojení významu kvalifikované informace pro volbu vzdělání a povolání (zdroje, hodnota, obsah, úroveň). Výchovní poradci se jako učitelé snaží vyučovací předmět udělat atraktivnější, mají větší prostor pro profesní diagnostiku, používají zájmové testy apod. Organizují besedy s přizvanými odborníky a odborné exkurze. Do výuky zařazují i tzv. abecedu drobného podnikání (organizace, systém, předpoklady, formy), realizaci podnikatelského záměru, marketing, problémy a perspektivy podnikání.

Potvrdili nám také poměrně známou skutečnost, že rodiče jsou nakonec tím nejvýznamnějším faktorem v okamžiku vlastního rozhodování žáků o dalším vzdělávání či profesi v posledních ročnících základní školy. Vzájemný dialog mezi školou a rodiči bývá v této fázi někdy problematický, proto si myslíme, že by měla existovat možnost vzdělávání rodičů v této oblasti. Výchovní poradci potvrdili i známou skutečnost, že významný vliv na rozhodování má socioekonomický status rodiny. Jiným významným problémem ovlivňujícím práci výchovných poradců, jsou rodiče tzv. sociálně znevýhodněných žáků, kteří často projevují naprostou lhostejnost a spíše spoléhají na sociální dávky.

V rámci školy obvykle výchovní poradci spolupracují s ostatními učiteli a to zejména v oblasti diagnostiky. Třídní učitelé požívají odpovědnost za celkový rozvoj svých žáků. Znají často dobře sociální prostředí, osobnostní vlastnosti, chování, zájmy, schopnosti, předpoklady svých žáků. Mohou žáky kvalifikovaně hodnotit a ve spolupráci s nimi a jejich rodiči se spolupodílet na poradenské činnosti.

Výchovní poradci intenzivně spolupracují s úřady práce, doporučují žákům jejich rodičům účast na dnech otevřených dveří, veletrzích středních škol apod. Většina výchovných poradců organizuje a realizuje besedy s odborníky, s vybranými rodiči, studenty vyšších škol, pracovníky s vynikajícími výsledky (pro vytváření vzorů) apod. Veškerou potřebnou aktivitu bohužel narušuje (mnohdy velmi negativně) fakt, že střední školy potřebují žáky a tak berou všechny přihlášené, často bez ohledu na jejich prospěch, schopnosti, předpoklady apod.

V našich strukturovaných rozhovorech se vzhledem k našim výzkumným cílům objevila i problematika práce s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Nejvíce se hovořilo o žácích s tzv. sociálním znevýhodněním. Ti, jsou již v mnohých případech integrováni do základních škol a o problémech s nimi se velmi živě diskutuje v odborném tisku. A to zejména v souvislosti s navrhovaným postupným rušením tzv. základních škol praktických. Přes řadu problémů mají výchovní poradci s umístěním těchto dětí po ukončení povinné školní docházky dobré výsledky. Spolupráce základních škol s vybranými učiteli je velmi dobrá, učiliště přijmou prakticky všechny zájemce. Problém je v tom, že velké množství těchto žáků v učebních oborech nevydrží a během několika měsíců odchází. Přitom ohlasy ze strany odborných učitelů a mistrů odborného výcviku na motorické dovednosti žáků jsou převážně pozitivní. Žáky vlastní práce, manuální činnost baví, ale teoretické předměty zpravidla nezvládají. Dalším problémem pro umístění některých žáků je vzdálenost od místa bydliště a také nedoporučení dětského lékaře. Ale největším problémem jsou rodiče bez

zájmu, motivace. Takových rodičů je u těchto dětí mnoho. Jak vypovídá výchovná poradkyně: „*Snážím se zapojit rodiče, ale jejich zájem je minimální. Mám konzultační hodiny pro rodiče po celý rok, ale přicházejí jen výjimečně.*“ V jiné škole o sociálně znevýhodněných dětech: „*Nemají motivaci, zůstávají často doma, v péči rodiny, tedy spíše ulice. Škola je na ně krátká.*“ Pravdou zůstává, že pokud žáci nepokračují v dalším vzdělávání je prakticky nemožné pro ně sehnat zaměstnání. „*Někteří kluci chodí s tatínkem kopat, děvčata často zůstávají v domácnosti*“ říká výchovná poradkyně ze základní školy praktické.

Závěr

Při vyjadřování osobních pocitů našich studentů z provedených rozhovorů bylo zřejmé, že převážná většina školních výchovných poradců vykonává svoji práci ráda. Mnozí z nich uváděli také velmi dobrý pocit z vykonané práce a to zejména tehdy, když se jim někdy podaří realizovat již zdánlivě „beznadějný“ případ. Zmiňovali se o potřebné pomoci bezradným rodičům, zejména osamělým matkám. Také někteří uvedli, že v rámci své práce navázali s žáky mnohem užší vztahy, stali se často jejich rádci a zejména u sociálně znevýhodněných mají někdy pocit, že nahrazují rodiče. Bohužel na většině oslovených škol chybí školní psychologové. Výchovní poradci by ve většině případů přivítali možnost mít „svého“ psychologa a také celostátně lze pozorovat, že zájem o jejich činnost se ze strany škol neustále zvyšuje. Významná je jejich úloha právě při řešení problémů dětí sociálně znevýhodněných a prospěchově slabých. Školy je budou bezesporu v budoucnu potřebovat.

Literatura

1. FRIEDMANN, Z. et al. *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich uplatnění na trhu práce*. Brno: MSD, 2011a, 314 s. ISBN 978-80-210-5602-2.
2. FRIEDMANN, Z. *Aspirations of the youth for technical professions*. Technologia vydavania. Vedecko-pedagogický časopis, Nitra: Slovensko: SLOVDIDAC, 2011b, 19, 1, od s. 8-12, 5 s. ISSN 1335-003X. 2011.
3. FRIEDMANN, Z. Problémy v oblasti přípravy žáků na volbu povolání očima výchovných poradců, školních psychologů a pracovníků úřadů práce. In Klement, M., Chráska, M., Serafín, Č., Havelka, M. *Trendy ve vzdělávání 2011 - sborník z mezinárodní konference*. PedF UP Olomouc 2011c, s. 57-60. ISBN 978-80-86768-34.
4. FRIEDMANN, Z. K profesní orientaci a technickému vzdělávání v základních školách - dílčí výsledky výzkumného šetření. In *Trendy ve vzdělávání*. Olomouc : Votobia Olomouc, 2008. od s. 58-61, 4 s. Informační technologie a technické vzdělávání. ISBN 978-80-7220-311-6

Recenzovali

Prof. PhDr. Štefan Pikálek, CSc.

UK Bratislava

Doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, Ph.D.

MU Brno

Kontaktní adresa:

Doc. PhDr. Zdeněk Friedmann, CSc.

Pedagogická fakulta MU

Poříčí 7

603 00 Brno

friedmann@ped.muni.cz

